

SOPHIA PERENNIS

The Semiannual Journal of Sapiential Wisdom and Philosophy

Vol. 17, Number 1, spring and summer 2020, Serial Number 37

Bodhicitta in Mahayana Buddhism

There are three fundamental principles in the Buddhist system of thought: *anicca*, *anatta*, and *dukkha*. *Anicca* negates any kind of stability and constancy in the world system and considers everything in the world as becoming. In *anatta*, the existence of atman, or the independent self is negated and what we call self is deemed false individual identity. The third is *dukkha*, the law of suffering. The concept of suffering is the main ontological, anthropological and soteriological doctrine in the Buddhist tradition in connection with which other concepts take form. Therefore, the foundation for all Buddhist branches and doctrines, including *bodhicitta*, is confronting the “reality of suffering” and explaining it and their goal is salvation and freedom from suffering. Nonetheless, various Buddhist branches have considerable differences on the doctrine of suffering and the ways of freedom from it. The concept of *bodhicitta* is common among all Buddhist schools. In Theravada school too this concept is used in its primary simple form, but in Mahayana tradition the concept is more developed and of more consequence. Three doctrines of sunita and their dependent theories including *bodhicitta*, the ideal wayfarer (*bodhisattva*), and belief in submission and purity of heart are the main facets of the Mahayana tradition the germs of all of which were generated in the sermons of Buddha and scriptures of hinayana, and Mahayanian teachers have examined them with a fresh and metaphysical view and interpretation.

In Mahayana tradition *bodhisattvas* are spiritual wayfarers who, with the awakening of *bodhicitta*, have stepped into the pathway of mystical wayfaring in order to achieve perfection and save themselves and all creatures from suffering and pain. *Bodhisattvas* are those who have reached the light, yet have vowed not to join *Nirvana*, or absolute freedom until each and every creature’s freedom.

Bodhisattvas are capable of removing the karmic filths arising from good and bad deeds and attitudes of ordinary individuals, so that they can guide them to freedom.

Bodhicitta is a Sanskrit word which means knowing, understanding, realizing, lightness, and awakening. *Bodhi* does not have any independence and essentially belongs to a *citta* which means the heart. We can call *Bodhicitta* an informed or awakened heart. As a term *Bodhicitta* in fact has two meanings. The first is a momentary awakening (this first meaning also comes up in Theravada). *Bodhicitta*, however, later assumed a more extensive meaning, i.e. that our momentary, inner happenings are just an appearance of the true *bodhicitta*. True or ultimate *bodhicitta* is the absolute from which all creatures in general and humankind in particular benefit (although sometimes it is realized in individuals and sometimes it is not). Hence *bodhicitta* is in a sense an event - an event which makes the individual realize it. In another sense, it is the absolute which is identical with “*sunita*”, “*dharmakaya*”, and “*Bhutanatha*”, because these are all the absolute.

All Buddhist schools are aware of the significance of *bodhicitta* in the salvation of creatures. In the Theravada school too ideal man commences his mystical wayfaring with the awakening of *bodhicitta*. He achieves the highest level of perfection through the awakening of *bodhicitta* and moving in the pathway of enlightenment. In Theravadas *bodhicitta* leads to individual salvation, whereas in Bodhisattva it leads not only to individual salvation but also to the salvation of all creatures.

Next to the concept of Buddha, what matters in Mahayana is bodhisattva (literally meaning an “enlightened being”) and its essence, *bodhicitta* (literally meaning an “enlightenment-mind”). *Bodhicitta* is the fount of all earthly and transcendent virtues. It is constantly changing, but never loses its original purity. *Bodhicitta* can be likened to the world-wide space, because in spite of all events and changes that might happen in it, it remains the same forever. In all creatures there is a true ray, because there are many truths, but the principle is one. There are many educations, but the center, the heart’s vital pulse, is one. *Bodhicitta* is not a tangible creature, but unknowable,

omnipresent, and indestructible and its substance is empty (*sunita*), transcendent and independent. That who understands the essence of *bodhicitta* sees everything with a loving heart, for the substance of *bodhicitta* is love and all *bodhisattvas* see the source of their being in this loving enlightenment-mind. When the ideal of *bodhicitta* is realized in a person, they try to realize the ideal, which is what we call *bodhicharya*. In fact, *Bodhicharya* is the wish for *bodhicitta* which has reached the stage of praxis. That is to say, we use *bodhicitta* both as an ideal and in practice.

Bodhicitta partially means the reflection and manifestation of the eternal *dharmakaya*. Impurities cannot pollute it, and individualistic and egotist biases cannot tarnish it. For Buddhists, *Bodhicitta* is the spiritual substance.

Mahayana regards *bodhicitta* as the product of the unity between compassion (*karuna*) and wisdom, a momentary state which brings awareness. *Bodhicitta* refers to the essence of awareness or the intellect of the intellect which is gained through mystical intuition. According to Mahayanaians, *karuna* and *prajñā* lead to the enlightenment of all creatures.

Bodhicitta has two levels. The ultimate dimension of *bodhicitta* is called wisdom: the capability to see everything as it is in reality and to be a person as the person is in reality. The ideal and wish based on unlimited sympathy and compassion are called relative *bodhicitta*, a driving force which we know and which leads to transformation into an enlightened creature.

Bodhicitta awakens in us when love for tormented creatures in our essence or heart reaches the utmost enthusiasm for awakening. Awakening of *citta* is to go outside oneself and to be put in the pathway of action together with knowledge.

Kleshas which are suffering, filth, anger, lust, and mental conundrums are in fact negative karmas and our links to samsara. They have an empty nature and are destroyed by the power of *bodhicitta*. *Ichchantikas* are atheists, the faithless, and unbelievers who are utterly entangled in their lusts and whims. Admittedly there is not any human

heart and spirit which is completely free from the shackles of karma and ignorance, because the existence of this accidental world is a product of ignorance. However, it does not mean that life is fraught with evil and filth. As long as it is affected by countless sins arising from ignorance and selfishness *bodhicitta* does not produce any earthly or heavenly benefits.

Key Words: *bodhicitta, Bodhisattva, Mahayana, sunita, dharmakaya, karuna, prajñā.*

- Asanga.(2001). *Abhidharmasamuccya*.the compendium of the higher teaching (philosophy) by Asanga (e.Rahula, Trans.) English Translation by sara Boin-webb. Fremont,C/A:Asian Humanities press .
- Asvaghosha , (1964). *The shrine of wisdom , The awakening of faith in the Mahayana.*
- .*Avatamsaka Sutra,Daca-bhumika*.vol:15
- Chitkara,MG. (2002).*Encyclopedia of Buddhism: vol 5*.13.A.P.H.Publishing Corporation .
- Dayal.(1970). *the Bodhisattva doctrine in Buddhist sanskrit literature.* Delhi;Motilal Banarsidass
- Duncan, William.(2003). *Tathagatagarbha Encyclopedia of Buddhism*.vols.2 vol.1,ed. Robert E.Buswell,Jr.,NewYork,London and etc: Tomas Gale
- E Haris, Stephen.(2017). *The skilful handing of poison: Bodhicitta and the Klesas in Santidevas Bodhicaryavatara ;* Indian philos .
- Hamilton, sue. (2000). *Early Buddhism:A new Approach, the I of the Beholder* Curzon press Richmond.
- Harvey,peter. (1990). *An Introduction to Buddhism*.Cambridge university.
- Irons Edward (2008)" Karuna" in *Encyclopedia of Buddhism, facts on file.*
- L.DeLA Vallee Poussin.(1980) ."Mahayana" in *Encyclopedia of Religion and Ethics* Hastings, James(ed). . Edinburg.
- Jackson &Markransky , R J. (2000) , *Buddhist Theology* , Delhi;Curzon Press.
- Malalasekera, Gp. (1966) .*Encyclopedia of Buddhism* , Published by the Government Ceylon.
- Magee,Bryan.(1998),*The Story of philosophy*.london , Dorling Kinderesley
- Prophet , Elizabet carle . (2009). *the Buddhist Essence: Ten stages to becoming Buddha* . Gardiner, Montana; summit university press .
- Prophet,Elizabeth carle.(2009).*The Buddhist Essence:Ten stages to Becoming Buddha*.cardiner,Montana:summit ;university press
- Rinpoche, Ringu Tulko.(1999). *Bodhicitta.c/o* translated and prepared by Gabriele Hollmann Maria Hundorf- Kaiser Armbruststr.4.D-20257. Hamburg ; Germaany

- Radhakrishnan, S. (1982). *Introduction Dhammapada* , New Delhi .
- Radhannkrishnan , S. (1950). *the Dhammapada*. Oxford university press .
- Suzuki, DT.(2000). *Out lines of Mahayana Buddhism* .Luzac and company coperative the British Muscum publishers To the university of Chicago
- surya Das, lama. (1997). *A wakening the Buddha within. Eight steps to Enlightenment, Tibctan wisdom for the western word*, New York.
- Santideva, *A Guide to the Bodhisattva way of life (Bodhicaryavatara)*. Translated from the Sanskrit and Tibctan by vesna A.wallace and Balan Wallace , snow Lion publications Ithaca ; New York Usa.
- *Saddharma- pundarika sutra or the lotus of the true law*. Homage to all the buddhas and bodhisattvas.
- Santideva.(1955). *Abodhicaryavatara*.ed And tr1 into Hindi by Santibhiksusastri ; lucknow .
- Santideva Acharya(1997) *AGuide to the Bodhisattva way of life;Bodhicaryavatara*.vesna Awallace Ithaca and New York :snow Lion publications.
- Santideva . (1971). *Siksha-samuccaya:A compendium of Buddhist doctrine complied by santideva chiefly from earlier Mahayana Sutra*,Trans by Bendall.&W.H.Rouse.delhi;Motilal Banarsidass
- Skorupski , T. (1987). *Buddhist Dharma & Dharmas in Encyclopedia of Religion* . Mircea Eliade (ed), vol. 4 .New York; Macmillan.
- Suzuki , DT. (1968) .*studies in the lankavatara sutra* .London;Routeldge & Kegan Poul LTD.
- Suzuki , DT. (1900). *Acvaghoshas Discourse on the a wakening of faith in the Mahayana*. Chicago ;The open court publishing company.
- *The ten stages: in Avatamsaka sutra*, pdf downloaded from: [http://www.scribd.com/doc/79020490/Avatamsaka sutra - flower - Gardland-sutra- 3-4](http://www.scribd.com/doc/79020490/Avatamsaka_sutra_-_flower_-_Gardland-sutra-3-4).
- Wang chuck , D.(2007). *the resolve to become a Buddha:A study of the Bodhicitta concept in Indo-Tibtan Buddhism*. Tokyo; The International Institute for Budddhism studies ,of the International colloge for postgraduate Buddhist studies.
- .Wang White,D.G.(1984). *why gurus are heavy*. anaumen, 32(1).

جاویدان خرد، شماره ۳۷، بهار و تابستان ۱۳۹۹، صفحات ۱۴۵-۱۶۷

بدهی چیته در بودایی مهاییانه

الهه صفری دره‌بی *

ابوالفضل محمودی **

چکیده

یکی از مفاهیم مطرح در سنت بودایی و به ویژه بودایی مهاییانه مفهوم "بدهی چیته" است. این مفهوم در تمامی مکاتب بودایی مطرح است. مفهوم بودایی بدهی چیته در دو معنای اولیه و ثانویه یا جزئی و کلی به کار می‌رود. در طریقت تهره‌واده بودایی، بدهی چیته در معنای اولیه مطرح و سر آغاز مسیر سالک است که منجر به نجات و رهایی فردی می‌شود. بدهی چیته در معنای اول که می‌توان آن را بیداری دل ترجمه کرد تقریباً معادل مفهوم یقظه در عرفان اسلامی است، و آن سر آغاز مسیری است که یک سالک بودایی طی می‌کند تا خود و سایر موجودات را از رنج نجات و به رهایی برساند. به همین دلیل این مفهوم در بودایی مهاییانه دارای اهمیت ویژه است. در این طریقت بدهی چیته از گام‌های ده‌گانه "بدهی ستوه" یا سالک آرمانی این طریق در سیر و سلوک عرفانی به شمار نمی‌آید و آن را از مقدمات ورود سالک به طریقت می‌دانند. در این معنا بدهی چیته مفهومی شهودی است که در یک لحظه و به صورت دفعی در فرد اتفاق می‌افتد و شخص متفطن می‌شود. از این رو سالک مهاییانی می‌کوشد تا زمینه‌های این رخداد را فراهم سازد. بدهی چیته در معنای کلی و اصلی امری وجودی و مطلق است که همگان در ذات خود از آن بهره‌مند هستند و تا ابد بدون تغییر باقی می‌ماند. حتی زمانی که بدهی ستوه به بالاترین مرتبه کمال می‌رسد، در حقیقت وجودی خود یا بدهی چیته با سایر موجودات هم‌سان است. این مفهوم از بدهی چیته معادل "شونیتا"، "دهر مه کایه" و "تتهتا" است.

* دانشجوی دکتری رشته ادیان و عرفان، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه:

elahesa02@gmail.com

** دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم تحقیقات. تهران، ایران. رایانامه:

amahmoodi5364@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۶/۲۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۵/۲۵

کلیدواژه‌ها: بدهی چیتَه، بدهی ستوه، مه‌ایانه، شونیتا، دهرمه‌کایه، کَرونا، پَرَجِنیا.

مقدمه

در نظام تفکر بودایی سه اصل بنیادین انیچه (anicca)، انتا (anatta) و دوکَهه (dukkha) مطرح است. بر اساس اصل "انیچه" هرگونه ثبات و پایداری در نظام هستی نفی می‌شود و همه چیز عالم را در حال صیوروت یا شدن می‌دانند. در اصل دوم یا "انتا" وجود آتمن یا خود مستقل انکار می‌شود و آنچه را خود می‌نامیم هویت کاذب فردی دانسته می‌شود. اصل سوم یا "دوکَهه" قانون رنج است. مفهوم رنج اصلی‌ترین آموزه هستی‌شناختی، انسان‌شناختی و نجات‌شناختی در سنت بودایی است که سایر مفاهیم در پیوند با آن نقش می‌گیرند. از این رو مبنای همه شاخه‌ها و آموزه‌های بودایی از جمله بدهی چیتَه، رویارویی با "واقعیت رنج" و تبیین آن، و هدف همه آنها "نجات و رهایی از رنج" است. با این همه در میان شاخه‌های مختلف بودایی، آموزه رنج و راه‌های رهایی از آن به گونه‌های مختلف تفسیر می‌شود. از جمله مفاهیم مهم و مرتبط با اصل دوکَهه مفهوم بدهی چیتَه است که با تفسیرهای متفاوت در همه مکاتب بودایی مطرح است. در مکتب "بهره‌واده" این مفهوم در معنای ساده اولیه‌اش به کار می‌رود اما در سنت مه‌ایانه این مفهوم گسترش معنایی بیشتری یافته و از اهمیت بالاتری برخوردار شد. آموزه "بدهی ستوه" و مفاهیم وابسته به آن از جمله "بدهی چیتَه"، "شونیتا" و "تری‌کایه" مهم‌ترین وجوه سنت مه‌ایانه است که بذر همه آنها در مواعظ و گفتارهای بودا و متون مقدس هینه‌یانه مطرح شده است و استادان مه‌ایانی با نگاه و تفسیری نو به آنها پرداخته‌اند.

در سنت مه‌ایانه بدهی ستوه‌ها سالکانی هستند که با بیداری بدهی چیتَه قدم در مسیر سلوک عرفانی گذاشته تا به کمال برسند و خود و همه موجودات را از رنج و درد نجات دهند. آنها عهدکرده‌اند تا هنگام نجات همه موجودات به نیروانه یا رهایی مطلق واصل نشوند. بدهی ستوه‌ها قادر به زدودن آلودگی‌های کَرَمه‌ای ناشی از اعمال و اندیشه‌های شایست و ناشایست افراد عادی هستند تا بتوانند آنها را به رهایی برسانند. آنچه در این نوشتار در پی آن هستیم بررسی چستی و اهمیت این مفهوم در طریقت مه‌ایانه و نسبت میان آن و مفاهیمی چون "دهرمه‌کایه"، "نیروانه"، "تته‌گتَه گَرَبهه"، "تته‌تا" و "شونیتا" است؛ و می‌خواهیم بدانیم ویژگی‌ها و کارکرد بدهی چیتَه در دو معنای جزئی و کلی یا اولیه و ثانویه چیست؟ آیا بدهی چیتَه امری ذاتی است یا اکتسابی؟ و چه

ارتباطی میان بدهی چیتِه با دهرمه و پرَجِنیا و کَرونا وجود دارد؟ بدهی چیتِه چه نقشی در امکان نیل به سعادت آدمی دارد و به چه شکل در زدودن رذایل موجودات اثرگذار است؟

معنای لغوی و اصطلاحی بدهی چیتِه

بدهی چیتِه، واژه‌ای است سنسکریت و مرکب که از دو کلمه بُدهی (Bodhi) و چیتِه (Citta) تشکیل شده است. در مورد ریشه و معنای کلمه بُدهی در میان پژوهشگران اختلاف نظر وجود دارد؛ برخی این کلمه را از ریشه بُ (bo) به معنای دانستن، فهمیدن و درک کردن و بنابراین بدهی را به معنای وقوف، بیداری و فهم می‌دانند، که می‌توان آن را به اشراق و بیداری نیز ترجمه کرد (see: Rinpoche.1999;p.174)، اما اکثر محققان این کلمه را از ریشه بوده (budh) دانسته‌اند (برای نمونه نک Suzuki.1968;p.294; Dayal.1970;p.18) که بر طیفی از معانی نزدیک به هم دلالت دارند. مانیر ویلیامز (Monier Williams) در دیکشنری مشهور سنسکریت - انگلیسی آن را بنا به نوشته دایال چنین معنا می‌کند «احساسی اصیل به منظور درک ژرفا، نفوذ به اعماق، مشاهده، توجه، تمرکز، رعایت، درک کردن، اشاره کردن، آگاهی دادن، بازشناختن، دانستن، فهمیدن، دریافتن، اندیشیدن، بازتاب‌دادن، پنداشتن، ملاحظه‌کردن، بازیافتن آگاهی (پس از مدهوشی یا پس از بیداری از خواب)، بهوش آمدن، بیدارشدن، بیدارکردن، هشداردادن» (Skt.Dicy.685b). از این میان سوزوکی تعبیر "بیداری" را برگزیده (Suzuki.1968;p.294) در صورتی که دایال معتقد است که بوداییان از این واژه بیشتر معنایی مرتبط و نزدیک به «دانستن» و «فهمیدن» می‌فهمند (Dayal.1970;p.18).

واژه چیتِه که معمولاً در زبان انگلیسی آن را به mind که خود بر طیفی از معانی دلالت دارد، و گاه به heart ترجمه می‌کنند، با توجه به فحوای شهودی و باطنی این واژه، به ویژه در این ترکیب خاص می‌توان آن را به «دل» یا «قلب» ترجمه کرد. در آن صورت بدهی چیتِه معنایی نزدیک به «دل آگاه» یا «دل بیدار» و در شکل مصدری‌اش به «دل آگاهی» و «بیداردلی» خواهد داشت.

بدهی چیتِه در اندیشه بودایی آگاهی از حقیقت باطنی است و آن را به «ذهن آگاهی»، «دل آگاهی»، «جان آگاهی»، «قلب آگاهی»، «فرزانگی دل»، «اشعه حقیقت بودایی در قلب» و «اشراق دل» نیز تعبیر می‌کنند. بدهی چیتِه ماهیت حقیقی یک بدهی ستوه است (cf. Santideva.1997,p.14-22). بدهی یک اصطلاح معرفت‌شناختی است که وقتی در

کنار «چیتہ» بہ معنای قلب یا دل یا روح قرار می‌گیرد معنای روان‌شناختی پیدا می‌کند. بدهی چیتہ یا بدهی ریدّیہ،^۲ کہ بہ همان معناست معمولاً بیشتر از خود بُدھی در متون مہایانہ مورد استفاده قرار می‌گیرد. بدهی چیتہ وقتی بیشتر تقویت شود، آن‌ترہ-سَمیک-سَم بُدھی^۳ نامیدہ می‌شود، یعنی «دل آگاهی کہ متعالی و کامل‌ترین است» (Suzuki.2000;295). هنگامی کہ ارادہ بدهی و تنویر درون در فرد محقق شود او دیگر انسان طبیعی نیست بلکہ "لوکوثرہ" است. او موجودی متعالی است کہ قدم در مسیر بوداگی گذاشته است (L.DelA Vallee Poussin, 1980;2.740).

بدهی چیتہ در اصطلاح دارای دو معنا است. معنای اولیہ آن بیداری لحظہ‌ای و مشابه یقظہ در عرفان اسلامی است و این معنای اولیہ و سادہ از بدهی چیتہ در تہرہ‌وادہ نیز مطرح است. اما بدهی چیتہ بعدہا در مہایانہ معنای گستردہ‌تری یافت. بہ این معنا کہ آنچه بہ صورت لحظہ‌ای در ما اتفاق می‌افتد تنها نمودی از بدهی چیتہ حقیقی است. بدهی چیتہ حقیقی یا غایی، امر مطلق است کہ ہمہ موجودات بہ طور عام و انسان بہ طور خاص از آن بہرہ‌مند هستند کہ گاہ در افراد شکوفا می‌شود و گاہ نمی‌شود. از این رو بدهی چیتہ بہ اعتباری یک اتفاق است؛ اتفاقی کہ باعث می‌شود فرد آن را بہ فعلیت برساند. و بہ اعتبار دیگر، امر مطلق است کہ با مفہیم بنیادین مہایانہ همچون "شونیتا"، "دہرمہ کایہ" و "بھوتہ تہتہا" یکی است؛ زیرا اینہا ہمہ بہ امر مطلق اشارہ دارند کہ در مباحث آتی بہ آن اشارہ خواهد شد.

پیشینہ اندیشہ بدهی چیتہ در مہایانہ

محققین مفہوم بدهی چیتہ را برخاستہ از نظام کیهان شناختی ہندویی می‌دانند. در کیهان شناسی ہندویی در پایان ہر عصر ہمہ ہستی در طوفانی از آتش نابود می‌شود تا دوبارہ متولد شود. از این رو بدهی چیتہ را معادل رخداد نابودگری می‌دانند کہ ہمہ کرمہا و پلیدی‌ہای منفی را نابود می‌کند تا فضیلت‌ہای نیکو متولد شوند (Santideva.1971;209). بودا در فصل دوم "دہمہ پآہ" بہ "بیداری و ہوشیاری" اشارہ می‌کند و آن را معادل پرهیز از غفلت و نادانی می‌داند. او در آنجا ہوشیاری و بیداری را بہ عنوان راہ جاودانگی و مایہ شادی و سرور و سبب نیل بہ سرحد رستگاری و نجات یعنی "نیروانہ" می‌داند. بودا در این اثر بیداری را از عناصر معنوی و لطیف و رابطہ گذشتہ و آیندہ معرفی می‌کند و می‌گوید "بیداری راہ بی‌مرگی، و ناآگاهی راہ مرگ است. بیداران نمی‌میرند، ناآگاہان پیش‌تر مردہ‌اند." (Dhammapada.1950;21;32). ہمہ

سنت‌های بودایی بدهی چپته را به عنوان جوهر وجودی موجودات باور دارند و معتقدند که بوداهای گذشته بدهی چپته را در خود تحقق بخشیده و سپس در مسیر روشن شدگی حرکت کرده‌اند. و در این زمینه به داستان‌هایی اشاره می‌کنند. به باور بودائیان گوتمه اولین بار در دوزخ به بدهی چپته دست یافت. گوتمه در داستانی اظهار می‌کند که: من هنگامی به بدهی چپته دست یافتم که برای اولین بار در دوزخ متولد شدم. آن‌گونه که او نقل می‌کند او را مجبور به کشیدن ارابه بسیار سنگینی با همراهی یک نفر دیگر می‌کردند که صد نفر هم نمی‌توانستند آن ارابه را بکشند. او با تأمل به این نتیجه رسید که رنج کشیدن هر دوی آنها بی‌فایده است و تصمیم می‌گیرد از نگهبان بخواهد همراهش را آزاد کند. نگهبان جسم سنگینی بر سرش می‌زند و بدهی ستوه بی‌هوش می‌شود. هنگامی که بدهی ستوه هوشیاری خود را به دست آورد دیگر در جهنم نبوده زیرا نیات او سزاوار قلمرو جهنم نبود. بر اساس این نیت خیرخواهانه به یک بدهی ستوه تبدیل می‌شود. بودا می‌گوید: «از اینجا بود که من بدهی چپته واقعی را تحقق بخشیدم و این ابتدای مسیر من بود» (Rinpoche.1999;180).

بودا زمان بدهی ستوه‌گی خود، جوهر بدهی چپته را در موجودات دمید و به آنها تعلیم داد که چگونه نسبت به دیگر موجودات آگاهی بخشی داشته باشند، ولی انسان‌ها، بعدها این آگاهی را از یاد بردند. زمانی که عده‌ای از آنها به مقام رهایی یا "ارهت" رسیدند گمان کردند که به مقصود و پایایان راه و خاموشی رسیده‌اند. درحالی‌که سوگند آگاهی بخشی به موجودات هم‌چنان برقرار و اثرش پابرجا بود. اینجاست که بودا می‌گوید: «رهروها! آنچه که شما به آن رسیده‌اید آخرین خاموشی نیست. زمان زیادی شما را به کاشتن بذره‌ای مناسب بودا شدن واداشته‌ام و با دستاویزهای خوبی نشانه‌های نیروانه را به شما نشان داده‌ام». از این لحظه است که انسان‌ها متوجه جوهر بدهی چپته در وجودشان می‌شوند و درمی‌یابند که در حقیقت بدهی ستوه هستند و بشارت روشن شدگی کامل را درمی‌یابند (Saddharma-Pundarika Sutra.8:42-45).

اهمیت بدهی چپته در مکاتب بودایی

همه مکاتب بودایی به اهمیت بدهی چپته در رستگاری موجودات آگاه هستند. انسان آرمانی در مکتب تهره‌واده (ارهت) نیز سیرسلوک عرفانی خود را با بیداری بدهی چپته آغاز می‌کند. ارهت‌ها مبرا از "کلیشه‌ها" یا هواهای نفسانی هستند. آنان با بیداری بدهی چپته و حرکت در مسیر روشن شدگی به بالاترین سطح کمال دست می‌یابند.

بدهی چیته در ارهت‌ها منجر به نجات فردی می‌شود حال آنکه در بدهی ستوه‌ها (انسان آرمانی مهاییانه) علاوه بر نجات خودشان، منجر به نجات همه موجودات می‌شود (Dayal, 1970, 16-17). پژوهشگران بودایی معتقدند که گرچه روش سلوک سه مذهب بودایی هیئه‌یانه، مهاییانه و وجره‌یانه متفاوت است و هرکدام از آنها در اجرای تعالیم بودا نظام مخصوص به خود را دارند اما همه آنها در حقیقت واحد که بدهی چیته است یکی هستند. کسی که حقیقت بدهی چیته را درک کند همه چیز را با قلبی آکنده از مهر مشاهده خواهد کرد زیرا حقیقت بدهی چیته عشق است و همین حقیقت ذات وجودی بدهی ستوگان است. مکاتب بودایی بدهی چیته را یک نیروی کیهانی پویای دانند که در افراد مختلف به شکل‌های گوناگون و درجات مختلف ظاهر می‌شود (Prophet, 2009; 23-24).

در میان مذاهب بودایی مذهب مهاییانه توجه بیشتری به مفهوم بدهی چیته دارد، در این طریق بدهی ستوه به جهت شادی بخشی به موجودات آگاه و دور کردن آنها از رنج چرخه حیات، بدهی چیته را می‌پذیرد و در مسیر بدهی ستوه‌گی و بوداگی قرار می‌گیرد. بدهی ستوه آگاهانه در جستجوی بدهی چیته است تا چراغ دهرمه را در دل انسان‌ها برافروزد (Santideva, 1955; 3:1-4). "شانتی دوه" بدهی چیته را از ملزومات راه بدهی ستوه می‌داند. او معتقد است که بدهی چیته مسیر آزادی و رهایی را با از بین بردن گرمه‌ها یا رفتارها و پندارهای منفی گذشته تسریع می‌کند و سبب عزت و بزرگی انسان‌ها در سراسر جهان می‌شود (E Haris, 2017; 337). بدهی ستوه‌گان با پرورش صفات نیک در خود و ترک مادیات و جهل و ناپختگی و شر و شقاوت به بیداری بدهی چیته در وجود خود کمک می‌کنند (The ten stages, 712-713). برای آنکه انسان‌ها و تمامی موجودات ذی‌شعور کاملاً رشد کنند و به بالاترین درجه کمال یا همان بوداگی^۴ و اشراق برسند، آنان باید بکوشند تا بدهی چیته را در خود پرورش دهند. کل مسیر سلوک عرفانی چیزی نیست جز اشتیاق، اقدام و درک بدهی چیته غایی (Rinpoche, 1999; 177). به محض بیداری بدهی چیته در فرد گرمای عشق و شفقت (مهاکرونا)^۵ در سلول‌های فرد، نفوذ می‌کند و نور آگاهی برین شناخت و فرزاندگی (مهاپرجنیا)^۶ بر تاریکی نادانی‌های او می‌تابد و بدهی ستوه بلافاصله درمی‌یابد که جهان به منظور انزوا و خودانکاری ساخته نشده است و در می‌یابد تا زمانی که تمام موجودات ذی‌شعور از کمند جهل و نادانی خلاص نشده‌اند و به موقعیت کنونی او نرسیده‌اند او نمی‌تواند به آرامش دست یابد (Suzuki, 1907; 314). کسی که این

دل آگاهی عظیم را می‌شناسد، از چرخه باززایش رها می‌شود و اعمالی را انجام می‌دهد که برای خودش و دیگران سودمند است.

پس از مفهوم بودا، آنچه در بودایی مه‌ایانه اهمیت دارد، بدهی ستوه (آگاهی سرشت) است که ذات آن، بدهی چیتة (دل آگاهی) است (Suzuki.1900;11:27). به تعبیر دیگر، بدهی چیتة بنیان و اصل اساسی مذهب مه‌ایانه یا "بدهی ستوه‌یانه" است و همان چیزی است که این مذهب را از دیگر مذاهب بودایی جدا می‌کند (Rinpoche.1999;173). بیداری موهبتی است که دستیابی به آن دشوار است اما رسیدن به آن سعادت ابدی را به ارمغان می‌آورد. اگر کسی اهمیت این فرصت مطلوب را دریابد دیگر چنین اتفاقی برایش روی نخواهد داد (Santideva.1955;1:4). هنگامی که بدهی چیتة در شخص پدیدار می‌شود، او را که در زندان چرخه هستی اسیر است، در یک آن شایسته تکریم در عوالم خدایان و انسان‌ها می‌کند. با بیداری بدهی چیتة در افراد ناراستی‌ها و ناپاکی‌ها رو به زوال می‌روند. بدهی چیتة مانند درخت بارهنگ و نظایر آن نیست که پس از دست دادن میوه‌هایش می‌پوسد بلکه روح بیدارگر همیشه ثمر می‌دهد، نمی‌پوسد و همواره شکوفاست. به واسطه حمایت‌های قدرتمندانه آن شخص بر ترس‌های بزرگ غلبه می‌کند و به واسطه اوست که در یک لحظه گناهان بزرگ نابود می‌شوند (Santideva.1955;1:9-13). بدهی چیتة را به کیمیایی تشبیه کرده‌اند که ذات ناخالص انسان را دگرگون می‌کند، همچون "رَسَه جَتَم" که اکسیری از جیوه بود که تصور می‌شد وارد فلزات پایه مانند سرب و مس شده و آنها را خالص و تبدیل به طلا می‌کند، در عین حال خود نیز فاسد نمی‌شود و خالص باقی می‌ماند. بدهی چیتة نیز مانند آن اکسیر، ذات ناخالص انسان‌های معمولی را تبدیل به قلب بیداریک بودا می‌کند (White.1984;53). هر فرد با بدهی چیتة ذاتی‌اش می‌تواند با همه، آرام، مهربان، مراقب، دلسوز، با محبت، شرافتمند، با منطق و با سخاوت باشد. همان‌طور که یادآور شدیم بدهی چیتة در هر موجود ذی‌شعور و حتی قلب‌های فاسدان نیز وجود دارد اما پوششی از جهل و خودکامگی آن را احاطه کرده است. هرگز به طور کامل از بین نمی‌رود زیرا زمانی که از جنبه مطلق به آن نگریسته می‌شود فراتر از قلمرو زایش و مرگ و رنج و محنت است و تابع هیچ‌گونه ناپاکی نیست. اما زمانی که در یک وجود محدود تعین می‌پذیرد، به فراخور آن موجود اندازه‌ای از جهل و نادانی را ظاهر

می‌کند. بدهی ستوه‌ها به عنوان مهم‌ترین مظاهر بدهی چیته هیچ نیرو و قدرت بیرونی، که سرپیچی از آن مجازاتی در پی داشته باشد ندارند.

یکی از بهترین تمثیل‌های مه‌ایانی‌ها در بیان اهمیت بدهی چیته مقایسه بدهی چیته با مهتاب در آسمان است. زمانی که ماه در آسمان بدون ابر می‌تابد، در هر قطره از آب روی زمین منعکس می‌شود و هر آنگیر کوچکی به طور موقتی ماه را مانند ستاره‌ای که روی زمین فرود آمده منعکس می‌کند. شاید برخی آنگیرها گل‌آلود و کثیف باشند اما مهتاب تصویر صاف و زلال خود را در آنها نیز منعکس می‌کند. هر جا که کمترین اثری از آب باشد، تصویری آسمانی از الهه شب دیده می‌شود (Suzuki, 2000; 303-304). بنابراین هر جا که گرمای کمی از قلب وجود داشته باشد، بدهی چیته بدون وقفه در بهترین حالت خود و تا جایی که شرایط اجازه می‌دهد در آن تجلی می‌یابد. به نظر می‌رسد بدهی ستوه‌ها پیش‌تر، از مرحله دوگانه‌انگاری جهان عبور کرده‌اند؛ و در حوزه فکری بسیار وسیع‌تر و متعالی‌تری سیر می‌کنند. تمام آنچه آنها انجام می‌دهند از اراده خودانگیخته آنان، از فعالیت آزادانه بدهی چیته که علت وجودی آنهاست، سرچشمه می‌گیرد، و در نتیجه، هیچ اجباری در افکار و حرکات آنها وجود ندارد. مشابه همان وضعیتی که لائودزه،^۸ آن را ناکنش، (وو-وی)^۹ می‌نامد و آن نوع زندگی که به نظر موجودات جاهل و درخواب فرورفته، پریشان و ناآرام است، صرفاً یک سر ریز طبیعی از منبع بی‌پایان بدهی چیته است.

چیستی و ویژگی‌های بدهی چیته

بدهی چیته منبع تمامی فضایل زمینی و متعالی است؛ دائماً در حال تبدیل شدن است، اما خلوص اصلی‌اش را هرگز از دست نمی‌دهد. بدهی چیته را می‌توان به فضای جهان‌گستر تشبیه کرد زیرا علی‌رغم تمام اتفاقات و تغییراتی که ممکن است در اشیاء موجود در آن اتفاق بیفتد، خودش تا ابد به همین سان باقی می‌ماند. هنگامی که بدهی چیته خود را در یک جهان نسبی ظاهر می‌کند، به نظر می‌آید که پیوسته در معرض تغییر و تحول است، اما در حقیقت فراسوی همه تعینات و دور از دسترس زایش و مرگ است (Suzuki, 2000; 300). بدهی چیته به تعبیر "شانتی دوه" دانشمند برجسته بودایی، به عنوان اکسیر حیات از بین‌برنده مرگ و فقر، قوی‌ترین داروی مسکن بیماری‌های جهان و درخت آرامش موجوداتی است که از سرگردانی در زندگی دنیوی خسته شده‌اند. پلی عمومی برای همه مسافرانی است که در حال گذر از رنج‌های

زندگی هستند. ماه تابانی در قلب انسان است که آشفته‌گی‌های روحی را تسکین می‌دهد. خورشید بزرگی است که طلسم تاریکی غفلت جهان را باطل می‌کند. بدهی چیتیه مانند کره تازه‌ای است که از شیر دهرمه درست شده است» (Santideva.1955;3: 28-31).

کسانی که بدهی چیتیه در آنها پدیدار می‌شود دارای حالات و درک متفاوتی نسبت به دیگران و نسبت به وضعیت خود در زمان قبل از این رخداد هستند. حالت‌ها و دریافت‌های فرد قبل از بیداری^{۱۰} در مقایسه با همین حالات بعد از بیداری^{۱۱} مانند حالت‌های یک فرد قبل و بعد از خواب است. طبعاً دریافت‌های فرد در این دو وضعیت به طور بنیادین متفاوت است. فردی که به حقیقت نرسیده در مقایسه با فردی که به حقیقت رسیده مانند وضعیت نابینای مادرزادی است که «می‌داند» نابینا است اما از آنجا که نمی‌داند «بینایی» چیست، عملاً نمی‌داند که «نابینایی» چیست؟ (Hamilton.2000; 61,83,135). نکته قابل تأمل در این مقوله آن است که همگان از موهبت داشتن بدهی چیتیه برخوردارند حتی اگر از آن بی‌اطلاع باشند. در تمثیلی آمده است که: مردی که عازم سفری دوردست بود به ملاقات یکی از دوستان خود رفته و در آنجا به خواب می‌رود. آن دوست، جواهرگران قیمتی در جامه وی قرار می‌دهد و روی آن را به گونه‌ای می‌دوزد که مرد چیزی در این باره متوجه نمی‌شود. او در سرزمینی دور به تنگدستی دچار می‌شود به گونه‌ای که با دشواری زیاد آذوقه و پوشاک خود را تهیه می‌کند. سرانجام به وطن بازمی‌گردد و مجدداً به دیدار همان دوست می‌رود و او در مورد هدیه گران‌بهایی که همیشه با وی بوده و از آن خبر نداشته به وی خبر می‌دهد (Dayal.1970;14). در درون هر کسی بذر و قابلیت بودا شدن وجود دارد. این جوهره بودایی موجود در ذات همگان هرگز آلوده نمی‌شود همواره پاک و خالص باقی می‌ماند (GesheWangyal.1986; 161). بنابراین تنها کافی است این گوهر گران‌قدر در وجود ما بیدار شود، از این رو گفته شده است «طریق بودا شدن به روی همگان باز است» (Ratnagotravibhaga.1964,P.181). درک و شناخت این بذر از منظر سنت بودایی کار آسانی نیست. بلکه بسیار مشکل است؛ اما بهتر آن است که صادقانه و مخلصانه برای پدیدار شدن آن تلاش کنیم.

بیداری درون فطری است. ما همه بالقوه بودا هستیم و می‌توانیم از طریق مراقبه و روش‌های مطرح شده به کمال ذاتی دست یابیم. در وجود همه موجودات پرتوی درونی با ماهیت مثبت و حقیقی وجود دارد (سوریاداس، ۱۳۷۸؛ ۲۱-۲۰). چرا که حقایق

بسیارند اما اصل یکی است، آموزش‌ها بسیارند ولی مرکزیت یکی است که همان نبض حیاتی قلب، بدهی چیتہ است (Surya Das.1997;120). «بدهی چیتہ همانند رعد و برقی است کہ در یک لحظہ، شب تیرہ و تار را روشن می‌کند، همان‌طور کہ قدرت بودا، گاہ و بیگاہ قلب‌های مردم را در یک لحظہ بہ سوی نیکی سوق می‌دهد». پس از کسب بدهی چیتہ فرد باید این روح بیدارگر را پرورش دهد تا بہ رشد رسد و بتواند در مسیر نیروانہ حرکت کند.

اشخاصی کہ در آرزوی بدهی چیتہ هستند نیز دو دستہ هستند. اشخاصی کہ مشتاق بیدارگری هستند و اشخاصی کہ اقدام بہ بیدارگری کرده‌اند. تفاوت میان این دو مانند تفاوت میان شخصی است کہ مشتاق سفر است و شخصی کہ خود مسافر است. اگرچہ دستاورد روح مشتاق بہ بیدارگری در نظام هستی بسیار بزرگ است اما بازہم مانند حالت روح بزرگی کہ اقدام بہ بیدارگری کرده است نیست (Santideva.1955;1:15-17). دو صفت توصیفی معمولاً در ارتباط با مفہوم بدهی چیتہ بہ کار می‌رود: "سمیک"^{۱۲} بہ معنای درست، صحیح و "نوتّرہ"^{۱۳} بہ معنای بالاترین، برتر، غیر قابل قیاس، غیر قابل عبور، افضل، سرآمد (Dayal.1970; 18). بدهی چیتہ از تمامی مقدرات آزاد است یعنی بدهی چیتہ از مقولات پنج "سکندہ"^{۱۴} دوازده "آبتنہ"^{۱۵} ایتنہ شش متعلق حسی و شش اندام حسی باطنی است و ہشتاد "دہاتو"^{۱۶} مبرا است. دہاتو بہ معنای چیزی است کہ بتواند خودش را تداوم بخشد. دہاتوها دو گونه هستند. دہاتوهای تغییرپذیر و دہاتوهای تغییر ناپذیر. دہاتوهای تغییر پذیر خود را تداوم می‌بخشند و دہاتوهای بی‌تغییر خود را حفظ می‌کنند (Suzuki.1907;297&cf.Buddhadasa.1996;vol.7).

بدهی چیتہ یک وجود ملموس نیست، غیر قابل شناخت، فراگیر، نابود نشدنی است کہ جوہرش تہی (شونیتا)، متعالی، قائم بہ ذات است. کسی کہ ذات بدهی چیتہ را درک کند، ہمہ چیز را با قلبی عاشق می‌بیند، زیرا جوہر بدهی چیتہ عشق است و ہمہ بدهی ستوہا علت وجودی خود را در این دل‌آگاہی بزرگ عاشقانہ می‌بینند. زمانی کہ آرمان بدهی چیتہ در فردی محقق شد او می‌کوشد آن را بہ مرحلہ عمل بیاورد و این چیزی است کہ آن را «بدهی چریہ»^{۱۷} می‌نامیم. بدهی چریہ در حقیقت آرزوی بدهی چیتہ است کہ بہ مرحلہ عمل رسیدہ است. یعنی ما بدهی چیتہ را ہم در آرمان^{۱۸} و ہم در عمل^{۱۹} بہ کار می‌بریم (Rinpoche.1999;177).

بدهی چیتہ و مفاہیم بنیادین مہایانی

۱. بدهی چیته و دهرمه کایه
۲. بدهی چیته و کرونا
۳. بدهی چیته و پرجنیا

بدهی چیته و دهرمه کایه

«دهرمه کایه» اولین مرتبه از مراتب سه گانه حضور و ظهور بودا یا «تری کایه» است. دهرمه واژه سنسکریت (dhr) است که در متون و مکاتب مختلف معانی گوناگونی یافته است (Skorupski, 1987; 332). دهرمه در ریگ ودا همان ریت، نظم درست جهانی است که پیروی از آن به منزله اطاعت از ناموس حقیقی هستی است و شرارت‌های اخلاقی به معنای نقض حقیقت جهان است (Chitkara, 2002; 5:477). در منابع بودایی معانی دهرمه به این شرح آمده است: معیار، درستی، قانون، پدیده، ذهن، عدالت و حقیقت غایی (Malalasekera, 1966; 23). واژه کایه که معادل انگلیسی آن Body می باشد در بسیاری از متون به کالبد و بدن ترجمه شده است. کایه در مورد بودا به بدن واقعی او اشاره می کند. سوزوکی دهرمه کایه را به بدن و یا نظام هستی ترجمه می کند (Suzuki, 2000; 45). دهرمه کایه کالبد حقیقی بوداست که دارای علم مطلق و حقیقت غایی است (Jackson & Makransky, 2000; 97) بر همین اساس دهرمه کایه علت و ماهیت حقیقی تمامی اشیاء و موجودات است و تمام جهان تجسم و ظهور اوست (Chitkara, 2002; 13,227). دو کالبد دیگری سمبوهگکایه (پیکر سرور و شادمانی یا بوداهای آسمانی) و دیگر نیرمانه کایه (پیکر ظهور و تجسم) اوست.

بدهی چیته در معنای نسبی یا جزئی بازتاب و تجلی دهرمه کایه است که هیچ آغاز و پایانی ندارد؛ ناخالصی‌ها و تعصبات فردگرایانه و خودپرستانه نمی توانند حقیقت آن را آلوده و تیره و تار کنند؛ زیرا بدهی چیته جوهر معنوی بوداهاست. به رغم وجود همه پلیدی‌ها و نادانی‌ها که بر آن سنگینی می کند، دائماً مشتاق وحدت با خاستگاه اصلی خود است. هنگامی که این وحدت به هر دلیلی عملی نشود قلب (چیته) به نوعی نارضایتی خود را نشان می دهد. این نارضایتی ممکن است گاهی شکل یک بیماری به خود بگیرد و منجر به بدبینی یا بیزاری از مردم یا حتی خودکشی، ریاضت و یا دیگر شیوه‌های غیرعادی شود. اما اگر به طور مناسب هدایت شود و به طور طبیعی رشد کند، هر چه نارضایتی شدیدتر باشد، فعالیت روحانی یک بدهی ستوه بیشتر خواهد شد. آنچه جوهر بدهی چیته را تشکیل می دهد همان چیزی است که دهرمه کایه را شکل می دهد؛

هرچند ما آن را محدود، ناقص و معیوب درک می‌کنیم. چیتة یک ظهور و دهرمه‌کایه نمونه اصلی آن است. با این حال یکی درست همانند دیگری است. همان‌طور که ماه خود را در آب باز می‌تاباند. اما این دو را نباید دو مفهوم جدا از هم انگاشت (Suzuki.1907;295-306). تنها دل و قلبی که ورای نفوذ کرمة و نادانی است و تماماً خلوص، عشق و آگاهی است، دهرمه‌کایه یا خود بدهی‌چیتة مطلق است. زندگی یک بدهی‌ستوه تماماً درک حقیقت وجودی خود همراه با عشق و آگاهی است.

بدهی‌چیتة مسیر حقیقی دهرمه بودایی را به ما می‌آموزد. دهرمه روش ساده تغییر تدریجی فکر و گشایش قلب را نشان می‌دهد که در طی آن تفکرات خودبینانه و خودشیفتگی و دل‌مشغولی بیش از حد نسبت به مشکلات‌مان، تبدیل به یک عشق و محبت نوع‌دوستانه نسبت به شبکه جهانی موجودات می‌شود و ظرفیت (سعه‌صدر) قلب‌هایمان افزایش می‌یابد (Surya Das.1997; 115). بدهی‌چیتة هرچقدر هم در دل‌های مردم عادی آلوده‌شده باشد در ذات خود هم‌سان با بوداهاست. از این رو گفته می‌شود: «جهان موجودات ذی‌شعور، متفاوت از دهرمه‌کایه نیست؛ دهرمه‌کایه، متفاوت از دنیای موجودات ذی‌شعور نیست. آنچه دهرمه‌کایه را تشکیل می‌دهد جهان موجودات ذی‌شعور است و آنچه جهان موجودات ذی‌شعور را تشکیل می‌دهد دهرمه‌کایه است» (Suzuki.2000;301)، تا آنجا که به دهرمه‌کایه و بدهی‌چیتة مربوط می‌شود، تمایز بنیادینی بین قلب‌های مردم عادی و قلب بودا وجود ندارد

بدهی‌چیتة و کرونا (شفقت) و پرجنیا (فرزانگی)

کرونا یکی از ویژگی‌های اصلی بدهی‌ستوه و یکی از چهار «بره‌مه‌ویهاره» است که ویژگی دل و قلب را نشان می‌دهد. عشق و احترام به تمامی موجودات زنده (مهاکرونا) هم‌دردی عمیق، آخرین فضیلت از فضایل هجده‌گانه بوداست (IronsEdward,2008.p.278). کرونا تنها دلسوزی و ترحم نیست بلکه همدردی و شفقت همراه با غم‌خوارگی و سنگ بنای عشق و اخلاق بدهی‌ستوه است (Magee Bryan,1998.p.42). به طور کلی بدهی‌چیتة را می‌توان شفقت و دلسوزی^{۲۰} نیز دانست. مهاییانه بدهی‌چیتة را حاصل اتحاد میان شفقت (کرونا)^{۲۱} و حکمت و فرزانگی (پرجنیا) و حالتی لحظه‌ای که آگاهی به همراه دارد، می‌داند. بدهی‌چیتة اشاره به جوهره آگاهی یا عقل عقل دارد که با شهود عرفانی حاصل می‌شود. بر اساس تفکر مهاییانی‌ها کرونا و پرجنیا منجر به روشن‌شدگی همه موجودات می‌شوند (Asanga.2001; 11). تا زمانی که

شفقت و آگاهی جهت یاری دیگران به میزان کافی قوی نباشد، بدهی چپته در مرحله آرمان باقی می‌ماند. زمانی که کرونا و پرجنیا رشد می‌کنند و قوت می‌یابند وارد مرحله عمل می‌شوند و از این رو، همان‌طور که اشاره شد، می‌توانیم بدهی چپته را دارای دو جنبه عملی و نظری بدانیم. جنبه نظری آن رسیدن به اشراق از طریق پرجنیا است و جنبه عملی آن توجه و کمک به سایر موجودات است (Santideva.vol.I;15-16). بدهی چپته در جنبه شفقت، انگیزه کلی برای دستیابی به روشن‌شدگی به وجود می‌آورد؛ اما در آغاز برای پیروزی بر کِلِش‌ها (رنج، پلیدی، خشم و شهوت) ناتوان است. چنانچه بدهی ستوه رشد کند، کِلِش‌ها خود با پرجنیا (فرزانگی) و دیگر فضائل نابود می‌شوند (E, haris,2017,P.344). بدهی چپته در قلب همگان (سَمَتا)^{۲۲} منزل دارد و ابزارهای فردی برای رستگاری (اوپایه)^{۲۳} را می‌آفریند. ناگارجونه معتقد است: کسی که جوهره بدهی چپته را درک کند همه چیز را با قلب آکنده از مهر مشاهده می‌کند و این حقیقت برین واقعیت وجودی بدهی ستوگان است. بدهی چپته با درجات متفاوت به فراخور تفاوت‌های افراد در آنها ظاهر می‌شود (Carle,2009,P.23-24). نقل شده است که در زمان‌های قدیم یک معلم مه‌ایانه مشغول آموزش بدهی چپته بود. صدای پارس سگی سخنانش را قطع کرد. صدای سگ باعث آزار شخصی از میان جمعیت شد و سنگی به طرف سگ پرتاب کرد. سنگ به سمت چپ سگ برخورد کرد؛ فوراً معلم روی زمین افتاد و از درد فریاد بلندی سر داد شاگردان به طرف معلم رفتند و مشاهده کردند که سمت چپ معلم کبود شده است. معلم اشراق یافته بدهی چپته را در عمل تجربه می‌کند و درد و رنج دیگران را با تمام وجود درک می‌کنند و به آنها برای رهایی از کرمه‌ها و کنش‌های منفی کمک می‌کنند (Surya Das.1997;115). بدهی چپته از فضایل بدهی ستوه‌ها محافظت می‌کند و نشانگر بالاترین درجه شفقت همراه با حکمت است و در جنبه شفقت، انگیزه کلی برای آزادی موجودات ذی شعور را ایجاد می‌کند (E Haris.2017;333-339,342). جنبه متعالی و مطلق و حد‌اعلای بدهی چپته، «شونیتا» یا تهِیگی موجودات وعدم وجود ذوات ثابت ولایت‌گیر است و جنبه متداول‌تر آن، از خودگذشتگی در رسیدن به اشراق است که سوگند بدهی ستوه و کاهش رنج‌های دیگران بهترین تجسم آن است (Surya Das.1997;114-115). بدهی چپته حقیقت بوداست، حقیقت بودا و رای شخصیت تاریخی بودا شاکیه‌مونی است. گوتمه در زندگی خود حقیقتی را کشف کرد که هر شخص دیگری نیز می‌تواند این حقیقت را در زندگی

فعلی یا زندگی آینده خود کشف کند. این حقیقتی که هر کس توانایی دست یافتن به آن را دارد حقیقت عشق و فرزاندگی و شفقت است. شفقت و توانایی کمک به دیگران که در وجود همگان هست اما در حجاب و هنگامی که بدهی چیته بیدار می‌شود این حجاب کنار می‌رود و آن حقیقت برین خود را می‌نمایاند.

مراتب چیتَه و بدهی چیتَه

قبل از اشاره به انواع بدهی چیتَه، اشاره به این نکته خالی از فایده نیست که دل یا "چیتَه" خود به اقسامی تقسیم می‌شود:

۱. چیتَه‌ای که به طرزی ناامید کننده توسط گناهان خودخواهانه بسیار به بیراهه رفته و محکوم به تناسخ‌های ابدی بازایش است.

۲. چیتَه‌ای که از رنج سرگردانی زایش و مرگ بیزار است و از همه گناهان دوری جسته و در ده کمال «پارمیتا» و هشتاد و چهار هزار دهرمه بودایی، «بُدھی» را می‌جوید و با اعمال شایسته خود را تربیت می‌کند، که این همان جایگا (روحانی) بدهی ستوه است.

۳. چیتَه‌ای که از رنج و عذاب تمامی امیال و هوس‌ها رهایی یافته و از همه دردها فاصله گرفته است، برای همیشه لکه گناهان را زدوده است، خالص، خالص‌تر و خالص‌ترین است و در ذات دهرمه منزل گزیده است. همه معرفت‌ها را کسب کرده و به بالاترین سطح انسانیت رسیده است. قدرت معنوی کاملی را به دست آورده که او را از همه دلبستگی‌ها و تردیدها آزاد می‌کند. این جایگاه معنوی از آنِ واصلان یا تنهاگته‌های بیدار، تمام و کامل است (Suzuki, 2000; 301-302).

عالمان بودایی در تقسیم‌بندی دیگری از سه وجه دل یا "چیتَه‌اوتپاده"^{۲۴} سخن گفته‌اند ۱. دلی که پس از به کمال رسیدن ایمان پدید آید؛ ۲. دلی که پس از یافتن فهم درست دهرمه در حال عمل به شش پارمیتا پدید آید؛ ۳. دلی که در روشن‌شدگی کامل پدید آید. "چیتَه‌اوتپاده" زمانی محقق می‌شود که ده‌هزار کلپَه^{۲۵} (از ادوار جهان‌شناسی هندویی و معادل یک روز برهماست) از پرداختن شخص به کمال ایمان گذشته باشد، بنابراین چیتَه‌اوتپاده‌ای که پیش از این ده‌هزار کلپَه یافته شود حقیقی نیست (اشوه گهوشه، ۳۵۵؛ ۱۳۸۱). به طور کلی بدهی چیتَه دو نوع است: بدهی چیتَه، غایی^{۲۶} و بدهی چیتَه نسبی.^{۲۷}

بدهی چیتَه غایی

جنبه غایبی بدهی چیته را حکمت و فرزانیگی^{۲۸} می گویند. خرد به معنای دیدن همه چیز همان گونه که در واقعیت هست و قادر بودن به اینکه همان چیزی که یک شخص در واقعیت هست باشد. بدهی چیته غایبی یک اتفاق عقلی نیست بلکه یک شهود یا فهم تجربی است؛ به معنای فهمیدن «این چیست»، «تو چیستی»، «اجسام چیستند»، «ماهیت وجودی چیست». به نظر می رسد ارتباط معنایی عمیقی بین بدهی چیته غایبی و «شونیتا» وجود دارد و حقیقت بدهی چیته غایبی هم راستا با فهم و درک شونیتا است. پی بردن به حقیقت چیستی اشیاء و ماهیت وجودی آنها که تهیگی است همان فهم بدهی چیته غایبی است.

بدهی چیته نسبی

آرمان و آرزوی مبتنی بر همدردی و دلسوزی بی حد و حصر را بدهی چیته نسبی می گویند که خود دارای مراتبی است و نیروی محرکه ای است که منجر به اشراق می شود. بدهی چیته نسبی مبتنی بر شفقت (کرونا) و بدهی چیته غایبی مبتنی بر فرزانیگی (پرجنیا) است، البته بدهی چیته نسبی بهره ای از هر دو جنبه دارد (Rinpoche.1999; 175). آرزوی رهایی همه موجودات از رنج و گرفتاری، و دیگر فهم امکان دستیابی به این آرزو.

بنابه نوشته سوزوکی، ستھیرمتی دانشمند برجسته بودایی در اثر خود *گفتمان در باب دهرمه دهاتوی مهاییانه* اظهار می دارد که در اندیشه مهاییانی مفاهیم شاخص و مهمی مثل نیروانه (رهایی نهایی)، دهرمه کایه (پیکره دهرمه)، بدهی چیته، تنهاگته (واصل، به رهایی رسیده)، تنهاگته گربهه (خاستگاه و زهدان تنهاگته ها) و غیره هر کدام به جنبه ای از جنبه های فراوان حقیقت مطلق اشارت دارند و بدهی چیته نامی است که بر آن به لحاظ تجلی اش بر دل انسان و کمال او و یا از جنبه سلبی بر پیراستگی و رهایی انسان از خودبینی و خودمحوری که همان نیروانه است، اطلاق می شود، و به مثابه بازتابی از آن حقیقت، دارای همان ویژگی است (Suzuki.2000;200,299). بر اساس اعتقاد بودا، همه امور عالم فانی؛ در حال شدن یا صیرورت هستند، و تنها چیزی که تغییر نمی کند قانون طبیعی و روحانی عالم است که باید به آن احترام گذاشت. گنومه پس از دریافت بدهی چیته و کسب دهرمه می خواست همگان را با دهرمه آشنا کند. مقام بدهی در واقع، بینش به باطن دهرمه است که راه هشت گانه به آن ختم می شود. بودا باور داشت که این بینش از طریق مراقبه حاصل می شود. سپس قلب را از طریق تمرین های اخلاقی

تزکیه کنیم و بر ضمیر خود متمرکز شویم در آن وقت است که به تجربه‌ای جدید از روشنی دست می‌یابیم (Radhakrishnan.1982; 41-44).

آموزه «تتهاگته‌گرهه» (زه‌دان به اشراق‌رسیدگان، واصلان، گذرکنندگان)^{۲۹} این حقیقت را بیان می‌کند که همه موجودات در درون خود فضایل و حقیقت بودا را دارا می‌باشند اما این حقیقت ذاتی با حجاب‌ها و موانعی پوشیده شده است. مانند بذری مدفون در خاک یا گلی پیچیده در غلاف (Williams.2003;826-827). این حقیقت درونی به واسطه بدهی چیتة بیدار می‌شود و منشأ بدهی چیتة و همه حقایق تتاگته‌ای است که خود زاده «تتهاگته‌گرهه» است.

زمینه‌های تحقّق بدهی چیتة

بدهی چیتة زمانی در ما بیدار می‌شود که عشق به موجودات رنج دیده که در ذات یا قلب ما هست به بالاترین درجه اشتیاق برای بیداری برسد. بیدار شدن چیتة، بیرون آمدن از خود محوری و قرار گرفتن در مسیر عمل همراه با معرفت است (Asvaghosha. 1964). برای آنکه بدهی چیتة در فرد اتفاق بیفتد انسان محتاج فضیلت و معرفتی است که این فضیلت و معرفت از طریق اعمال اخلاقی و معنوی در زندگی‌های حال و گذشته و عشق به سایر موجودات به دست می‌آید. بدهی چیتة زمینه‌ساز کسب فضایل بسیاری است و کرمه‌های بسیاری را از بین می‌برد (Harvey.1990;122). بیداری انسان باید قبل از رسیدن به کمال و طی مراحل و تعلیماتی خاص صورت گیرد. بعد از بیداری دل نسبت به حقیقت بدهی چیتة، سالک طریقت تا انتهای سلوک همه تلاش خود را جهت تحقّق این حقیقت در باطن خود، انجام می‌دهد و زمانی که این حقیقت در وجود او محقّق شدو به مرحله پختگی رسید موجودات دیگر را نیز در رسیدن به اشراق قلبی، دستگیری و راهنمایی می‌کند.

سالک طریقت به صورت مستمر در مورد بودایان به تفکر می‌پردازد. و بعد در مورد ضعف‌های وجودی خود تأمل و تفکر می‌نماید سپس به وضعیت رفّت‌انگیز موجودات ذی‌شعور می‌اندیشد و تلاش می‌کند تا در او شوقی وسیع نسبت به بودا ایجاد شود (Suzuki.2000; 302-307). رهرو برای به دست آوردن بدهی چیتة نفی حیات و ترک دنیا نمی‌کند. بلکه ابتدا با شنیدن تعالیم بودا و بدهی ستوه‌ها بذر کمالات در وجود او جایگزین می‌شود سپس با مطالعه تعالیم و انجام تمرینات روزمره به تدریج آن بذرها در وجود سالک جوانه می‌زنند (Prophet.2009;33).

وسوبندهو^{۳۰} در اثر خود «گفتمان در باب بیداری بدهی چیتِه»^{۳۱} می‌نویسد: «بدهی چیتِه با تفکر در بوداها، تأمل در نواقص وجود مادی، مشاهده وضعیت رقت‌انگیز زندگی موجودات ذی‌شعور، و در نهایت با اشتیاق به فضایی که تنهاگته در بالاترین درجه اشراق به دست می‌آورد، دردرون ما بیدار می‌شود». بنابراین، زمینه‌های پدیداری بدهی چیتِه را به اختصار چنین می‌توان شمرد:

۱. تفکر در اینکه تمام بوداها و بدهی ستوه‌ها در همه ادوار گذشته، حال و آینده، چندان بیش از ما از شهوت و گناه آزاد نبودند، اما موفق شدند با کوشش و مجاهده بیداری کامل را به دست آورده و از چرخه باززایی و هوی و هوس و گناهان عبور کنند و به موجوداتی شریف بدل گردند.

۲. این اندیشه که وجود جسمانی ما دارای نقایصی است و شامل پنج سکنده (توده) و چهار مهت (عنصر) است که از این طریق مرتکب اعمال شر بی‌شماری (از جمله خشم، طمع و نادانی) می‌شویم که باید کنار گذاشته شوند. وجود جسمانی ما دائماً از طریق این نه روزنه ناخالصی‌های نفرت‌انگیز ایجاد می‌کند که باید کنار گذاشته شوند.

۳. توجه به وضعیت رقت‌انگیز زندگی موجودات ذی‌شعور که در اسارت جهل و نادانی هستند و شدیدترین رنج‌ها را متحمل می‌شوند و به قانون گرمه اعتقادی ندارند. آنها دائماً با ترس زایش و مرگ و پیری دست و پنجه نرم می‌کنند و به دنبال راه رستگاری نیستند. معشوقه‌های خود را محکم در آغوش می‌گیرند ولی نمی‌فهمند که هیچ واقعیت فردی وجود ندارد و دل بستن به انسان‌ها ارزشی ندارد، اینها همه هم‌دردی بدهی ستوه را برمی‌انگیزد.

۴. تأمل در فضایل تنهاگته‌ها: تمامی تنهاگته‌ها به واسطه تعلیمات‌شان سیمایی نجیب و مقدس به دست آورده‌اند. دهرمه‌کایه همه تنهاگته‌ها جاودان، خالص و آزاد از وابستگی‌هاست. تمامی تنهاگته‌ها از تعالیم اخلاقی، آرامش، آگاهی و رستگاری برخوردارند. تنهاگته‌ها دارای ده قدرت، چهار بی‌باکی، شفقت عظیم و سه تأمل و تفکر هستند. آنها به همه چیز واقف‌اند و عشق آنها به موجودات رنج دیده هیچ مرزی را نمی‌شناسد و همه موجوداتی را که به واسطه جهل گمراه شده‌اند به مسیر نیروانه باز می‌گردانند (Suzuki.2000;303-306).

موانع بدهی چیتِه: کِلشه‌ها^{۳۲} (ردایل اخلاقی)

کلیشه‌ها همان رنج، پلیدی، خشم و شهوت هستند. آنها گرفتاری‌های ذهنی هستند که خشم، میل به خوردن و توهم را نیز شامل می‌شوند. در حقیقت آنها کره‌های نامطلوبی هستند که ما را به سنساره پیوند می‌زنند و سرشت و ماهیت تهی دارند. رادها کریشنان معتقد است بی‌دردی، کام‌جویی و خوش‌گذرانی از جمله کلیشه‌هاست که جملگی نادانی محسوب می‌شوند. آنها از طریق نیروی بدهی چیته نابود می‌شوند. این مسأله مطابق با راهبرد اصلی سنت بودایی و بودایی مه‌ایانه به‌طور عام است که ذهن با نابود کردن کلیشه‌ها از طریق پادزهرهایش که غالباً فضیلت‌ها هستند، پالایش می‌یابد. بدهی چیته همچون اکسیر جیوه، کلیشه‌ها را نابود نمی‌کند، بلکه آن را برای پالایش به‌کار می‌برد و در حقیقت از نیروی آن برای آزادی و نجات استفاده می‌کند. کلیشه‌ها بدی‌ها و ناراستی‌های دنیای مادی هستند که بودا دل‌کنند از آن را لازمه بدهی چیته کامل می‌داند (E Haris.2017;332).

راهبردی که شانتی‌دوه در مواجهه با کلیشه‌ها ارائه می‌دهد، نابودی تجلی‌های آن در سریع‌ترین زمان ممکن است. همان‌گونه که «مجاهده درست» یا ششمین گام از مسیر هشت‌گانه، از ظهور و بروز کلیشه‌ها جلوگیری می‌شود، و در صورت ظهور از بین برده می‌شوند. یکی از راه‌های مواجهه و مقابله با کلیشه‌ها تفکراتی است که منجر به ایجاد فضیلت می‌شود و این مسأله همچون پادزهر کلیشه‌ها برای نابودی آنها مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد. برای مثال: صبر به عنوان پادزهر عصبانیت است و زمانی که یکی وجود دارد، دیگری نمی‌تواند وجود داشته باشد پس ایجاد صبر، عصبانیت را از بین می‌برد و ایجاد فضیلت، کلیشه‌ها را از بین می‌برد. مراقبه‌هایی کمتر فراگیر اما پربسامد وجود دارند که سه ریشه کلیشه‌ها یعنی نفرت، شهوت و حماقت را هدف قرار داده و آنها را تضعیف کرده و از نیروی آنها جهت آزادی و رهایی بهره می‌برد (E Haris.2017;335). بدهی چیته هر چقدر هم که تیره و تار شده باشد باز هم می‌تواند خود را در قلب‌های کفرآمیز ظاهر کند. به تعبیر شانتی دوه آنچه که مانع تبلور بدهی چیته در فرد می‌شود شهوت و نفرت است. اینها دشمنانی هستند که دست و پا، شجاعت و عقل ندارند اما فرد را اسیر خود می‌کنند، آنها در ذهن فرد مستقر و خودشان را تثبیت کنند تا او را ویران سازند در مقایسه با این دشمنان درونی اگر تمامی خدایان و انسان‌ها دشمنان فرد بودند حتی قادر نبودند او را در جهنم اویچی بیندازند. دشمنانی چون هوی و هوس و نفرت و... دشمنان قدرتمندی هستند که در مقایسه با دشمنان بیرونی طول عمری دیرپا، بی‌آغاز و بی‌پایان دارند (Santideva.1955;4:28-32). با پیشرفت در مسیر

بدهی ستوه‌گی، در نهایت ترس از تناسخ‌های نامطلوب از بین خواهد رفت و دلیل آن این است که همه کرمه‌های منفی که باعث چنین تناسخی شده‌اند با توسعه بدهی‌چیتة پاک می‌شوند و از سوی دیگر هنگامی که جهل و حماقت یک فرد به پایان رسد، مرگ و تناسخ ترسی نخواهند داشت. بدهی‌چیتة به شکل موقت به ما اجازه می‌دهد تا کِلِشَه‌ها را در این مسیر فروبنشانیم و البته ما را از شر قدرت آن نیز محافظت می‌کند. بدهی‌چیتة به نور همیشه تابان می‌ماند که گاهی موقتاً پشت ابرها پنهان می‌شود. آثار شهوت و گناه ناشی از خودخواهی ممکن است گاهی سبب تضعیف نور بدهی‌چیتة شوند اما خود بدهی‌چیتة همیشه از ناخالصی‌های خارجی مصون است. مفسر شانتی‌دو، «پرجنیا کاراماتی»^{۳۳} معتقد است هر نوع کرمه منفی در برابر اثرات مثبت بدهی‌چیتة کم وزن و حقیر می‌شود. او بدهی‌چیتة را مأمور نابود کننده کرمه‌های گذشته، حال و آینده می‌داند (E Haris.2017; 332).

بدهی‌چیتة و فاسدان و کافران (ایچه‌ندیکه‌ها)^{۳۴}

ایچه‌ندیکه‌ها، ملحدان، بی‌ایمان‌ها و ناباورمندان هستند. آنها افرادی هستند که کاملاً غرق در هوی و هوس شده‌اند. کسانی که به دلیل کرمه‌هایشان موفق به کسب کمال نمی‌شوند. آنها به لحاظ اخلاقی و دینی مانند لاشه‌ای بی‌جان هستند که احیای آنها حتی برای یک پزشک روحانی نیز تقریباً غیر ممکن است و سؤال اینجاست که آنگونه که مطرح شده، اگر بدهی‌چیتة در همه افراد بالقوه حضور دارد در رابطه با این افراد چه نقشی ایفا می‌کند؟ نکته درخور تأمل آن است که شکوه و قدرت بدهی‌چیتة حتی در این ارواح تاریک و نادان هم می‌درخشد. چنین ارواحی به دلیل سنگینی کرمه‌هایشان شاید مجبور شوند بارها و بارها در چرخه تناسخ سرگردان باشند. البته باید در نظر داشت که هیچ قلب و روح انسانی وجود ندارد که کاملاً از قید کرمه و جهل رها باشد زیرا وجود همین جهان پدیداری، محصول نادانی است، هرچند این دلیل بر شر بودن زندگی نیست (Suzuki.2000;311-312). بدهی‌چیتة مادامی که تحت گناهان بی‌شمار ناشی از جهل و خودخواهی است مولد هیچ منفعت زمینی یا آسمانی نیست. مانند گل نیلوفر آبی که گلبرگ‌هایش هنوز باز نشده‌اند و یا مانند طلایی که در عمق خاک مدفون است؛ و یا مانند نور ماه کامل که پشت ابرها پنهان شده است. زمانی که چشمان بدهی‌چیتة با ابرهای هوی و هوس، طمع، جهل و حماقت بسته می‌شود ارزش معنوی ذاتی خود را آشکار نمی‌کند.

هنگامی که بدهی چیته تمامی گرفتاری‌ها را با قدرت خود از میان بردارد، مانند نیلوفر شکفته از مرداب، یا طلای پیراسته از ناخالصی‌ها، یا ماه تابان در آسمان صاف و یا خورشید پیراسته در آسمان بدون ابر، یا زمینی که انواع غلات را تولید می‌کند، یا اقیانوسی با گنجینه‌های بی‌شمار است؛ در این صورت موهبت ابدی و جهان شمول بدهی چیته تمام موجودات ذی‌شعور را شامل خواهد شد و همه موجودات از نکبت جهل و نادانی رهایی شوند. قلب‌شان مملو از عشق و همدردی شده و از همراهی و وابستگی با چیزهای بی‌ارزش آزاد می‌شوند.

نتیجه‌گیری

بدهی چیته مفهومی شناخته شده در همه مذاهب و مکاتب بودایی است اما در بودایی مهاییانه دارای اهمیت و ویژگی‌های گسترده و متفاوتی است؛ به گونه‌ای که آن را از سایر مذاهب متمایز می‌کند. صورت اولیه این آموزه به نحوی ریشه در سنت قدیمی بودایی؛ یعنی سنت تهره‌واده دارد و بذراولیه این مفهوم در تعالیم و آموزه‌های گنوتمه بودا نهفته است. بدهی چیته در قلب همه موجودات ذی‌شعور وجود دارد؛ حتی ملحدان و بی‌ایمانان و آنانی که گرفتار هوی و هوس شده‌اند نیز از بدهی چیته برخوردار هستند؛ اما فقط در بوداها و بدهی ستوهاست که به‌طور کامل شکوفا می‌شود و فعلیت می‌یابد. این در حالی است که بدهی چیته در مردمان عادی به دلیل آمیزش و دلبستگی با جهان مادی و شهوانی خاموش و زمین‌گیر می‌شود. بیداری بدهی چیته در افراد کار بسیار دشواری است اما در صورت محقق شدن آن، سعادت ابدی به همراه می‌آورد. بدهی چیته دارای دو مرتبه اولیه و ثانویه یا نسبی و مطلق است که در معنای نسبی تجلی دهرمه‌کایه و نتیجه اتحاد کرونا و پرجنیا است و در معنای مطلق با امر مطلق و حقیقت واحد یکی است. بدهی چیته در این معنا، هم‌سان، حقیقت متعالی و ازلی ادیان دیگر است که همه موجودات مظهر و تجلی آن‌اند. وجه شهودی و وحدت وجودی این آموزه توسط متفکران یوگه چاره ارائه شده است. بدهی چیته با بسیاری از مفاهیم کلیدی مکتب مهاییانه مانند نیروانه، تنهاگته‌گرهه، شونیتا و تنهتا یکی دانسته می‌شود. بدهی چیته در نتیجه عشق به همه موجودات و کسب معرفت و تلاش در این زمینه ایجاد می‌شود. نقطه مقابل بدهی چیته کلشه‌ها یا پلیدی‌ها و ناراستی‌هایی است که با قدرت فراگیر و همه جانبه بدهی چیته نابود می‌شوند.

پی نوشت‌ها

1. skt,Bodhicitta,En awakening mind , the mind of enlightenment , or a wakening the heart of enlightenment heart of enlightenment, the heart of enlightened mind
2. Bodhirdaya
3. anuttara-samyak-sambodhicitta
4. Buddha hood
5. mahakaruna
6. mahaprajna
7. rasajatam
8. laotezinTerminoligy
9. wu-wei
10. pre-enlightenment perceptions
11. post -Enlightenment perceptions
12. samyak
13. anuttara
14. skandhas
15. skt.pal. ayatana,En.sence base, sence-media or sence sphere
16. skt.dhatu,En.elements
17. Bodhicharya
18. Aspiration
19. Action
20. compassion
21. karuna
22. samata
23. upaya
24. Citta-utpada
25. kalpa
26. ultimate bodhicitta
27. relative bodhicitta
28. wisdom
29. skt.tathagatagharba;En.lit. the womb of thus gone ; translated as :the womb of the enlightened one, sccd for potential enlightened
30. vasubandhu
31. Discourse on the Awakening of the Bodhicitta
32. klesas
33. prajnakaramati
34. Icchantik

منابع فارسی و لاتین

- اشوہ گھوشہ، بیداری ایمان در مہایانہ ہمراہ با شرح ونہیو. ترجمہ ع پاشایی. نگاہ معاصر، تہران، ۱۳۸۱.
- سوریاداس، لاما، بیداری بودای درون، ترجمہ ملیحہ کرباسیان، فتانہ ترکاشوند، نشر مرداد، ۱۳۷۰.
- Asanga.(2001). *Abhidharmasamuccya*.the compendium of the higher teaching (philosophy) by Asanga (e.Rahula, Trans.) English Translation by sara Boin-webb. Fremont,C/A:Asian Humanities press .
- Asvaghosha , (1964). *The shrine of wisdom , The awakening of faith in the Mahayana*.
- *.Avatamsaka Sutra,Daca-bhumika.vol:15*
- Chitkara,MG. (2002).*Encyclopedia of Buddhism: vol 5.13.A.P.H.Publishing Corporation .*
- Dayal.(1970). *the Bodhisatva doctrine in Buddhist sanskrit literature*. Delhi;Motilal Banarsidass
- Duncan, William.(2003). *Tathagatagarbha Encyclopedia of Buddhism*.vols.2 vol.1,ed. Robert E.Buswell,Jr.,NewYork,London and etc: Tomas Gale
- E Haris, Stephen.(2017). *The skilful handing of poison: Bodhicitta and the Klesas in Santidevas Bodhicaryavatara ; Indian philos .*
- Hamilton, sue. (2000). *Early Buddhism:A new Approach, the I of the Beholder* Curzon press Richmond.
- Harvey,peter. (1990). *An Introduction to Buddhism*.Cambridge university.
- Irons Edward (2008)" Karuna" in Encyclopedia of Buddhism, facts on file.
- L.DeLA Vallee Poussin.(1980) ."Mahayana" in *Encyclopedia of Religion and Ethics* Hastings, James(ed) . Edinburg.
- Jackson &Markransky , R J. (2000) , *Buddhist Theology* , Delhi;Curzon Press.
- Malalasekera, Gp. (1966) .*Encyclopedia of Buddhism* , Published by the Government Ceylon.
- Magee,Bryan.(1998),*The Story of philosophy*.london , Dorling Kinderesley
- Prophet , Elizabet carle . (2009). *the Buddhist Essence: Ten stages to becoming Buddha* . Gardiner, Montana; summit university press .
- Prophet,Elizabeth carle.(2009).*The Buddhist Essence:Ten stages to Becoming Buddha*.cardiner,Montana;summit ;university press
- Rinpoche, Ringu Tulko.(1999). *Bodhicitta.c/o* translated and prepared by Gabriele Hollmann Maria Hundorf- Kaiser Armbruststr.4.D-20257. Hamburg ; Germaany
- Radhakrishnan,S. (1982). *Introduction Dhamapada* , New Delhi .
- Radhannkrishnan , S. (1950). *the Dhammapada*.Oxford university press .

- Suzuki, DT.(2000).*Out lines of Mahayana Buddhism* .Luzac and company coperative the British Muskm publishers To the university of Chicago
- surya Das, lama. (1997). *A wakening the Buddha within. Eight steps to Enlightenment, Tibctan wisdom for the western word*, New York.
- Santideva,*A Guide to the Bodhisattva way of life (Bodhicaryavatara)*. Translated from the Sanskrit and Tibemtam by vesna A.wallace and Balan Wallace , snow Lion publications Ithaca ; New York Usa.
- *Saddharma- pundarika sutra or the lotus of the true low*. Homage to all the buddhas and bodhisattvas.
- Santideva.(1955). *Abodhicaryavatara*.ed And tr1 into Hindi by Santibhiksusastri ; lucknow .
- Santideva Acharya(1997) *AGuide to the Bodhisattva way of life;Bodhicaryavatara*.vesna Awallace Ithaca and New York :snow Lion publications.
- Santideva . (1971). *Siksha-samuccaya:A compendium of Buddhist doctrine compiled by santideva chiefly from earlier Mahayana Sutra*,Trans by Bendall.&W.H.Rouse.delhi;Motilal Banarsidass
- Skorupski , T. (1987). *Buddhist Dharma & Dharmas in Encyclopedia of Religion* . Mircea Eliade (ed), vol. 4 .New York; Macmillan.
- Suzuki , DT. (1968) .*studies in the lankavatara sutra* .London;Routeldge & Kegan Poul LTD.
- Suzuki , DT. (1900). *Acvaghoshas Discourse on the a wakening of faith in the Mahayana*. Chicago ;The open court publishing company.
- *The ten stages: in Avatamsaka sutra*, pdf downloaded from: [http://www.scribd.com / doc/79020490/Avatamsaka sutra - flower - Gardland-sutra- 3-4](http://www.scribd.com/doc/79020490/Avatamsaka-sutra-flower-Gardland-sutra-3-4).
- Wang chuck , D.(2007). *the resolve to become a Buddha:A study of the Bodhicitta concept in Indo-Tibtan Buddhism*. Tokyo; The International Institute for Budddhism studies ,of the International colloge for postgraduate Buddhist studies.
- .Wang White,D.G.(1984). *why gurus are heavy*. anaumen, 32(1).